

Daniel PANZAC, *La Marine Ottoman: De l'apogée à la chute de l'Empire (1572-1923)*, CNRS Éditions, Paris 2009, 537 pages. Osmanlı Denizciliği: İmparatorluğun Zirvesinden [Doruk Noktasından] Çöküşüne [Yıkılışına] (1572-1923), CNRS Éditions, Paris 2009, 537 s.

Daniel Panzac, edebiyat doktoru, üniversite profesörü (agrégé de l'Université) unvanlarına sahip bir bilim adamı olup, Fransa'da CNRS'te uzun yıllar araştırma müdürlüğü görevini yerine getirmiş, şu anda emekli olan bir Osmanlı İmparatorluğu tarihçisidir.

Yıllarca, Türk Tarihi konusunda önemli araştırmalara sahip Robert Mantran'ın çalışmalarını sürdürdüğü kurum olan Fransa'nın Aix-en-Provence'deki "**Institut des Recherches et d'Études sur le Monde Arabe et Musulmane**" adlı kuruluşta çalışmalarını sürdürmüştü ve buradan emekli olmuştur.

Kendisi derin tecrübesiyle Osmanlılar dönemi için çok sayıda önemli eserler vererek, Türk tarihi araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Hatta bu eserlerden biri, Türkçe'ye çok değerli meslektaşımız, genç yaşta hayatını kaybeden Prof. Dr. Serap Yılmaz tarafından "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba*" adıyla kazandırılmıştır.¹ Fransızca olarak Türkiye'de ISIS Yayınevi tarafından yayınlanmış "*XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus ve Sağlık*"² ve "*XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaret ve Denizcilik*"³ konulu eserleri de vardır.

Panzac'ın ayrıca, yine Fransızcadan henüz dilimize çevrilmemiş Türk tarihini yakından ilgilendiren "*Berberi Korsanlar: Bir Kahramanlığın (Destan'ın) Sonu (1800-1820)*"⁴ ve "*Deniz Kervanı: Akdeniz'de Avrupalı Gemiciler ve Osmanlı Tüccarları (1680-1830)*"⁵ gibi başka çalışmaları da dikkat çekmektedir.

O, olaylar ve olgulara, Osmanlı Devleti, denizci devletler, ada devletleri, Avrupa ülkeleri, Rusya ve Ortadoğu ülkeleri penceresinden, bir araştırmacı gözüyle bakmış, olaylar ve olgularda denizin yerini ve işlevini irdelemiştir. Yazarın incelediğimiz ve burada tanıtımını yapacağımız söz konusu eserini, bu gözle değerlendirmek, isabetli görünmektedir.

Yazar, söz konusu olan eserini, Michel Mollat ve Türk tarihinin Osmanlı dönemi için önemli çalışmalar yapmış ve bu alanda çeşitli eserler ve makaleler vererek kıymetli katkılarda bulunmuş, aynı zamanda Türkiye'de önemli tarihçilerin yetişmesine de katkı sağlamış⁶ 1999 Eylülü sonlarında

¹ Bkz. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Çeviren: Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 1997, XII+323 s.

² Bkz. Daniel Panzac, *Population et Santé dans l'Empire Ottoman (XVIIIe-XIXe siècles)*, Les Éditions ISIS, Analecta ISISIANA XXI, Première impression, İstanbul 1996, VI+213 pages.

³ Bkz. Daniel Panzac, *Commerce et Navigation dans l'Empire Ottoman au XVIIIe siècle*, Les Éditions ISIS, Analecta ISISIANA XXII, Première impression, İstanbul 1996, VIII+218 pages.

⁴ Bkz. Daniel Panzac, *Les corsaires barbaresques: La fin d'une époque (1800-1820)*, CNRS Éditions: Méditerranée, Paris 1999, 313 pages.

⁵ Bkz. Daniel Panzac, *La Caravane maritime: Marins européens et marchands ottomans en Méditerranée (1680-1830)*, CNRS Éditions, Paris 2004, 231 pages.

⁶ Örneğin, Türk Tarihi'nin yakınçağ ve T.C.Tarihi uzmanlarından Prof. Dr. Bayram Kodaman, Robert Mantran'ın doktora öğrencilerinden biridir. "[Bayram Kodaman,] Fransa'da Grenoble şehrinde on iki aylık bir dil eğitiminden sonra, güneyde bulunan Aix-en-Provence'deki Aix-Marseille Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Faculté des Lettres et Sciences Humaines)'nde doktora programına kaydolmuştur. (Ekim 1968). Doktora tezini Türk tarihi sahasında tanınmış olan Prof. Dr. Robert Mantran danışmanlığı altında yürütmüştür. Doktora tez çalışması olarak, "*les Ambassades de Moustapha Rechid Pacha à Paris (Mustafa Reşid Paşa'nın Paris Elçilikleri)*"ni almıştır. 28 Ekim 1971'de tezini başarı ile tamamlamış, 5 Kasım 1971'de yurda dönmüştür." [bkz. İbrahim GÜLER, «Prof. Dr. Bayram Kodaman'ın Biyografisi», *Doğumunun 50. ve Hizmetininin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a*

Aix-en-Provence'ten acil bir durum nedeniyle Türkiye'ye dönmek üzere olduğum sırada vefat etmiş olduğunu öğrendiğim değerli Osmanlı tarihçisi Robert Mantran'a ithaf etmiştir.

Eser, bu ithaf durumuna dair kısa notlar (bkz. s. 5) ile başlamaktadır. Takip eden kısımda, Türkçe alfabe konusunda not düşülerek, Türkçedeki bazı harflerin sesleri ve telaffuzlarının Fransızcadaki ses ve yazı olarak karşılıklarına yer verilmiştir (bkz. s. 6). Bunun ardından Önsöz (bkz. s. 7-10) ve sonra da Giriş kısmı (bkz. s. 11-14) gelmektedir.

Eser, belirttiğim bu kısımlar ile *Sonuç* (bkz. s. 499-500), bir orta dengelem (*blanço*) (bkz. s. 501-504), *kaynaklar* (bkz. s. 505-521), *Haritalar* (bkz. s. 523-526), *Fotoğraflar*, *Fotoğraflar Listesi* (bkz. s. 527-528) ve *içindekiler* (bkz. s. 529-537) kısımları hariç, toplam 11 ana bölümden (bkz. s. 15-497) meydana gelmektedir.

Kitabın arka kapağındaki tanıtım yazısında, "Osmanlı Bahriyesi"nin nasıl irdelendiğini ortaya koyan temel düşünceler yer almaktadır. Bunlar, yazarın engin birikimiyle konuya ve konuyla ilgili meselelere nasıl baktığını, bunları sorgulama biçimini ve uyguladığı yöntemi ortaya koymaktadır. Bu nedenle, söz konusu düşünceleri burada sunmak yararlı olacaktır. Bu düşünceler:

«Cezayir'den Azak'a Selanik'ten Yemen'e imparatorluğun, bütünlüğünü ve birliğini muhafaza etmek, Başkent İstanbul'u korumak, isyancı eyaletlere boyun eğdirmek, Venedik Cumhuriyeti'ne karşı savaşmak, sonra Rusların karşısına çıkmak, bunların hepsi, üç buçuk [3,5] asır boyunca, Osmanlı Denizciliği'nin işleriydi.

1571'deki ağır İnebahtı başarısızlığının sonrasında, yeniden yapılanma, modernleşmeyi zorunlu kılıyor, "kadırga"dan "gemi"ye sonra "vapur"a ve sonunda da "zırhlı gemiler"e geçiliyordu.

Gittikçe Batı'ya bağımlılık, onu Almanya'nın plânına ve üzücü 1918 akabetine düşmekle sonuçlandırıyordu.

Karadeniz, Ege Denizi, Kızıl Deniz'de birleşen gemiler, kazanmaktan daha çok sıklıkla kaybedilmiş savaşların büyük gürtlütüsü, tersanelerin hişiltülü faaliyeti, bitmiş sonra dönülmüş anlaşmalar, sarıklı denizciler ve Berberilerin yardımları, Batılı mühendis ve subaylar, Osmanlı denizciliğinin çoğu kez acıklı ve renklendirilmiş sulı boya duvar resimleri gibi birbiri ardınca görülür.» şeklindedir.⁷

Birinci bölümde (bkz. s. 15-54) yazar, "İnebahtı Yenilgisinin (1571-1574) Ardından, [Osmanlı] Donanması'nın Yeniden Oluşturulması" konusunu ele almaktadır. Bu çerçevede sırayla, Osmanlı donanma(filo)sından, Sadrazam ve Kaptan Paşa'nın işlevlerinden, gemilerden, gemilerin gövdelerinin inşasından, kürek, halat ve yelkenler ile madenî malzemelerinden ve donanımlarından söz etmektedir. Ayrıca, donanma adamlarından, denizciler (tayfalar), kürekçiler, gemilere bindirilmiş askerlerden bahsetmektedir. Bunlarla birlikte çıkarıcı tutumlar (ilgili tepkiler), devletin sorumluları ve görevlileri, el koymalar bu bölümde irdelenen diğer konular arasında bulunmaktadır. Birinci bölümün son kısmında ise, 1572-1574'teki İnebahtı yenilgisinin öcünü almak için yapılan deniz savaşları ile 1572'de [yeni (Osmanlı) donanmanın] savaşa uyarlanması konusu tartışılmaktadır. 1574'te Tunus'un yeniden fethedilmesi de bu kısımda işlenmektedir.

"Tunus'un Yeniden Fethinden Girit Hücumuna (1574-1645): Adamlar ve Kurumlar" başlıklı İkinci bölüme (bkz. s. 55-94) gelince, yazarın bu bölümde ele aldığı konular arasında, Osmanlı denizciliğinin temeli olarak Kaptan Paşa ve imparatorluk tersanesi (Tersane-i Âmire), gemi

Armağan, Yayın Hazırlayan: Mehmet Ali Ünal, Samsun 1993, s. 5; Ali BULGURLU, «Prof. Dr. Bayram Kodaman'ın Biyografisi», *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a *Armağan Özel Sayısı*, Isparta 2010, s. 4.]

⁷ Bkz. Kitabın arka kapak yüzü yazısı.

inşa faaliyetleri, çalışanlar (görevliler, personel), kadirgalar ve diğer tip gemiler, onların donanımları, kürekçiler, savaşçılar bulunmaktadır. Ege Denizi'nin kuzeyi ile Doğu Akdeniz'in güneyindeki Osmanlı eyaletlerinin filoları (deniz güçleri), Danube'nin⁸ küçük filoları (les flottilles)⁹, Osmanlı filosunun inşası, bakımı, donanımı, silahlandırılması işinin maliyeti, Karadeniz, Kızıl Deniz ve Akdeniz'deki Osmanlı ticarî denizciligi, ayak direyen (huysuz) fakat sadık Berberi eyaletlerin gemileri ve adamlarından oluşan zorunlu deniz gücü yardımları (bkz. s. 86-94) da bu bölümde irdelenmektedir.

Üçüncü bölümde (bkz. s. 95-140) yazar, yine aynı dönemde, bu kez, "*Tunus'un Yeniden Fethinden Girit Hücumuna (1574-1645): Sevkiyatlar ve Savaşlar*" konusunu işlemektedir. Sevkiyatlar ve savaşlar kapsamında, korsanlık ve korsanlardan, Türkler, Arnavutlar, Uskoklar (Uscoques), Kazak Zaparoglar (Zaparogues)ın durumundan söz etmektedir. Ayrıca, bu dönemdeki (Osmanlı) imparatorluk donanmasından, donanmanın Akdeniz'deki savaş merkezinden, Karadeniz'de bozulmuş (altüst olmuş) bir Osmanlı idaresinden bahsetmektedir. [Bunlardan başka] Hıristiyanların korsanlığından, kara baskınlarından (çapullarından, yağmalarından), aldıkları (Müslüman) tutsaklardan ve Osmanlı esirlerinin para verilerek geri satın alınmasından söz etmektedir. Bunun karşısında Osmanlı korsanlığı da yazarın tartıştığı konular arasında bulunmaktadır. Bu anlamda onun tarafından Osmanlı kara akınları (baskınları), Berberilerin deniz korsanlığı, ele geçirilmiş gemiler, Mağrip'teki [Hıristiyan] tutsaklar, bu tutsakların ne kadar olduğu, Hıristiyan(tutsak)ların para verilerek geri alınmaları işlenmektedir.

Eserin dördüncü bölümünde (bkz. s. 141-182), "*1645-1701'de Osmanlı bahriyesindeki değişim ve Ege denizindeki uygulamalar*"a yer verilmektedir. Bu bölümde yazar, bu kez, 1645-1669 arasında 24 yıl gibi uzun bir süreyi içeren Girit Savaşı'nı işlemektedir. Bu kapsamda 1644-1645'te savaşın başlamasından ve savaşın sürekliliğinden, savaş sırasındaki askeri donanmalardan, merkezî filolar ile yardımcı filolardan, [savaşta] Venedik'in yerinden ve] Osmanlı imparatorluğunun askerlerinden (çalışanlarından), [savaş gemilerinin koruduğu yük gemilerinden veya erzak, cephaneye ve taşıt] konvoy(kafile)larından, savaş[ın] merhalelerinden söz etmektedir. Ayrıca, 1646-1660'taki Venedik'in Çanakkale ablukasından, 1661-1669'daki Girit üzerinde geri çekilme[faaliyetin]den, 1661 seferi ve savaşın 1669'da gerçekleşen sonundan bahsetmektedir.

Bunların dışında, "kadirga"dan "vazo (vaisseau)" adlı gemiye, Donanma'daki değişim, savaş dersleri, savaş "gemisi (vaisseau)" gibi konulara değinmektedir. Akdeniz'deki gemi(vaisseau)ler kapsamında Venedik Cumhuriyeti'ninkilerden, savaş ve 1669-1684'teki barış yıllarından, Osmanlı imparatorluğu'nun Akdeniz'deki gemilerinden, savaş yılları ve iki savaş arası gibi hususlardan söz etmektedir. Bunlarla birlikte, Birinci Mora Savaşı ve 1684-1699'da [Osmanlı] bahriye[si]nin başarılı değişimi, Akdeniz'deki mücadele, geçici bir çözüm olan deniz kervanı, Avrupa merkezindeki Danube[nehir] üzerinde gerçekleşen savaş, Karadeniz'deki mücadeleler ve yeni Osmanlı denizciligi (bahriyesi) konularını da burada irdelemektedir.

Eserin "1701-1774'te Yeniden Yapılandırılmış Fakat Zayıf Bir İdare" başlıklı beşinci bölümünde (bkz. s. 183-212) ise yazar tarafından, Osmanlı İmparatorluğu'nun denizciliğinin yeniden oluşturulması, Karadeniz'de 1710-1711'de gerçekleşen Osmanlı-Rus mücadelesi, 1714-1718'deki ikinci Mora Savaşı ve 1736-1739'daki ikinci Rus teşebbüsü üzerinde durulmaktadır.

Aynı bölümün "XVIII. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Donanması" adlı kısmında da, üç köprülü, iki köprülü ve yelkenli gemilerden oluşan büyük deniz filosu ile heybetli bir filodan, şahşilemiş gemilerden ve denizci adamlardan, yardımcı filodan ve barış zamanında deniz faaliyetlerinden söz

⁸ Avrupa'nın merkez bölgesindeki nehir.

⁹ Küçük gemilerin toplanmasından oluşmuş donanmacık [gemi birliği]. (bkz. HACHETTE, *Le Dictionnaire Français, 60000 mots*, Edition n° 1, Imprimerie Hérissey, 1989, s. 676.)

edilmektedir. Bölümün son kısmında ise, Türk tarihinin çok acıklı ve önemli bir evresini teşkil eden 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı incelenmektedir. Bu kapsamda Rus planı, Çeşme Savaşı ve son çarpışmalar konuları tartışılmaktadır.

Altıncı bölüm, "1775-1812'de Nizam-ı Cedid Boyunca [Osmanlı] Bahriyesi [denizciliği] Yenilenmesi" adlı konuya ayrılmıştır. (bkz. s. 213-265). Bu bölümün ilk kısmında, "*Nizam-ı Cedid'in Uygulamaya Konulması*", [bunun için] uygun amiller; sultan taraftarları, kaptan paşalar, Fransalı ve İsveçli yabancı yardımcıları, 1780'deki Osmanlı filosu: Bahriye merkezlerinin durumu ele alınmaktadır. İkinci kısmında ise, "*Modernleştirilmiş bir bahriye*"den söz edilmektedir. Bu kısımda, donanma inşasının Avrupalılaştırılması, İstanbul Tersanesi'nin düzenlenmesi, bir öncü yenilik olarak Denizcilik Okulu, filonun elemanları (takımı, donanımı); denizciler (tayfalar), görevliler (subaylar) tartışılmaktadır. Bununla birlikte, 1804-1805'deki yeni idari düzenlemeler ve heybetli bir savaş filosundan bahsedilmektedir. Bölümün üçüncü kısmında da, "*Modern bir filo: hareketli bir yapı*", önemli Bahriye elemanları, gemilerin isimlendirilmesi, ihtiyaç duyulan adamlar incelenmektedir. Bölümün son kısmında ise, yenilik veya yenileşme tecrübelerinin uygulamaya konulması sorgulanmaktadır. Bu çerçevede, 1787-1791'deki Osmanlı-Rus savaşı, (bu) savaşa (doğru) gidiş, savaşı hazırlayan etkenler ile güçler ve taktikler karşı karşıya, askeri harekâtlar (operasyonlar) ile savaşın sonucu konuları tartışılmaktadır. Ayrıca, 1798-1805'teki ittifakın yön değiştirmesinden, 1806-1812'de Rusya ve İngiltere'ye karşı savaşa dönülmesinden bahsedilmektedir.

Yedinci bölümde, "1812-1841'lerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Birliğinin Tehlikede Olması" konusuna yer verilmektedir. (bkz. s. 267-316). Bu konu, Türk tarihçilerinden bazıları tarafından inceleme kapsamına alınmış ve yapılan çalışmalar sonucunda bazı eserler de ortaya konmuştur. Ancak bu çalışmaların Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğinin bozulması, devletin dağılması ve bitiş sürecini bir bütün halinde içermediği, inceledikleri devreleri de sadece siyasi açıdan, değerlendirdikleri, Osmanlı Bahriyesi'nin durumu açısından olayları irdelemedikleri görülmüştür¹⁰. Panzac'ın eseri, onların bıraktığı bu boşluğu doldurmak yönünden önemlidir.

Eserin yedinci bölümünün birinci kısmında, "1821-1830'daki Yunan Bağımsızlık Savaşı"ndan söz edilmektedir. Bu ilk kısımda, 1821-1824'te Yunan isyanı: Ege Denizinde Yunanlılar ve Türkler irdelenmektedir. Mısır'ın 1824-1827'de kararlı takviyesi, Avrupa'nın 1826-1830'daki arabulucu siyaseti (diplomasisi), 1827'deki Navarin savaşı ve sonuçları aynı kısımda ele alınmaktadır.

Bölümün ikinci kısmında ise, "bir zorunluluk olarak [Osmanlı] Bahriye[sil]'nin yeniden inşası" meselesi tartışılmaktadır. Bu çerçevede, Osmanlı Bahriyesi personeli (görevlisi) alanında yenilikler ile Bahriye'nin maliyeti, donanma (filo), donanmanın inşası, yabancı yardımcıları, Osmanlıların birinci vapuru gibi konular işlenmektedir.

Bölümün üçüncü kısmına gelince, bu kısım, "1831-1841'de Mısır'ın Özgürleşmesi: Zafer'den Başarısızlığa" adlı konuya ayrılmaktadır. Mısır deniz gücü içerisinde İskenderiye Tersanesi ile Mısır'ın yeni filosu bu kısımda incelenen konular arasındadır. Ayrıca, bu kısımda, Mısır'ın Mehmet Ali Paşa dönemindeki yayılması, 1831-1833'teki Mısır bunalımı, Osmanlı bir iç meselesi, Avrupa'nın

¹⁰ Örneğin, Yusuf Akçura'nın eseri, bu konuyla ilgili yayınlanmış önemli bir çalışmadır. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğinin bozulması ve dağılması süreci ve bu sürecin göstergeleri, bu Türk tarihçisi tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmışsa da, onun eseri sadece Kırm'ın Osmanlı ülkesinden kopmasından Kabakçı Mustafa ayaklanması ve III. Selim'in tahtan indirilmesine kadar olan evreyi kapsamaktadır [bkz. Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1985.]. Bundan sonraki hadiseler, Akçura'nın bu eserinde irdelenmemektedir. Bu nedenle de, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinin izahı, derli toplu olmak yönünden, eksik kalmaktadır.

Halbuki Panzac'ın eseri, bu Türk tarihçisinin incelemeyi bıraktığı yerden itibaren hadiseleri, yani III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonraki süreçleri de, denizcilik faaliyetleri çerçevesinde, siyasi olaylara da bir bakış sergilemek suretiyle, bize bir değerlendirme olanağı vermektedir.

arabuluculuğu (aracılığı) da irdelenmektedir. Bunlardan başka Mısır'ın geri çekilmesi ile 1839-1841'li yıllar arasında gerçekleşen hadiseler de tartışılmakta, bu çerçevede büyük siyasi çaba ve oyunlar, Abdülmecid dönemindeki açık bunalım, Avrupa'nın Osmanlı Sultani ve Mehmet Ali Paşa arasındaki yeni arabuluculuğu incelenmektedir.

Sayın Panzac'ın eserinin sekizinci bölümü ise, "Bahriye'de Değişim (Başkalaşım): 1842-1878'deki Tanzimat Dönemi Bahriye'si" konusuna ayrılmış bulunmaktadır. (bkz. s. 317-371). Bölümün, "Çanak Şeklindeki Gemilerden (vaisseaux) Zırhlı Gemilere (cuirassé)" başlıklı ilk kısmında, 1842-1861'de yelkenli gemilerin çöküşü (azaltılması) ve makineli vapurların olağanüstü yükselişi ele alınmaktadır. Yelkenli gemilerin ayak diremesi, çarklıların doğuşu (başlaması), pervanelilerin görülmesi (sunulması) aynı kısmın konularındandır. Aynı kısımda, 1853-1856'daki Kırım savaşı dönemi de irdelenmektedir. Bu çerçevede, olaylar zinciri, savaş ve Paris Kongresi tartışılmaktadır. Bunlarla birlikte denize yayılmış bir kara savaşından, bu anlamdaki Sinop Türk-Rus deniz savaşından, bu savaş sonunda İngiliz-Fransız donanmasının Karadeniz'de Rus donanmasına karşı faaliyete geçerek Rus donanmasını Sivastopol'den çıkamayacak duruma getirmesinden söz edilmektedir. Ayrıca dönemin yeni bir savaş gemisi türüne de dikkat çekilmektedir.

Sekizinci bölümün ikinci kısmında ise, "1861-1876 Yıllarındaki Yeni Osmanlı Donanması" incelenmektedir. Bu başlık altında, *Tersane, gemiler*: zırhlı gemiler, pervaneli tahta gemiler, vapurlu taşıyıcılar, son yelkenliler; *personel değişimi*: sayıları, asker alımları (yazımları), ücretler, *Denizcilik Okulu*: İngiliz etkisi; bir donanmanın mali değeri; *ihtiyaçlar*: gemiler, personel, tersane; *imkânlar* (vasıtalar, yollar) tartışılmaktadır.

Bölümün üçüncü ve son kısmında da, deniz kuvvetleri tatbikatı irdelenmektedir. 1866-1868'deki Girit Bloğu (kitesi, yığını), Kızıldeniz'in denetimi, Rusya ile 1877-1878'deki savaş (93 Harbi) ele alınmaktadır.

Eserin dokuzuncu bölümü, "II. Abdülhamid (Dönemi) Bahriyesi ve 1878-1897'deki Milli Eğitim" konusuna ayrılmıştır. (bkz. s. 373-409). Bölümün "1878-1886'da Yeni Bir Eğilim (Yönelim)" adlı ilk kısmında, zarara uğramış (yara almış) askeri bir kurum ile Genç Okul, bu bağlamda düşünceler, vasıtalar: torpiller¹¹ ve torpidolar¹² konusu tartışılmaktadır. Ayrıca Türk deniz savunma kabiliyetinden söz edilmektedir.

Bölümün "1887-1899'da Tersane'nin yeniden çevrelenmesi (yapılandırılması)" adlı ikinci kısmında, bahriye (donanma), maliye (hazine=maddi kaynaklar) ve İstanbul Tersanesi'nin faaliyetlerine yer verilmektedir. "1890'da Osmanlı Bahriyesi (Donanması)" başlıklı üçüncü kısmında ise, donanma personeli, bu kapsamda askerler ve sivil memurlar incelenmektedir. Bununla birlikte donanmanın idari düzeni, merkezi idare (yönetim), eyalet kurumları ve yöneticileri irdelenmektedir. Bunlardan başka [Donanma'da] eğitim, Denizcilik Okulu tartışılmaktadır. Sayı bakımından gelişmeler ve gitgide artan farklılıklar veya değişiklikler de ele alınan konulardandır.

Bölümün "[Osmanlı Donanması'nın] dünyadakilerle karşılaştırılması" adlı son kısmında da, 1889-1890'da Ertuğrul Kol Gemisi'nin acıklı durumu, 1894-1895'de Fransa Donanması'nda "Türk yetişmeler (stajyerler)" ve 1887'deki Türk-Yunan Savaşı'nın yarattığı düş kırıklığı işlenmektedir.

Onuncu Bölüme gelince (bkz. s. 411-463), burada, "Avrupa Dönüşümsüzlüğü (L'incontournable Europe)" tartışılmaktadır. Bölümün "Yeni asır, yeni gemiler (donanmalar)" başlıklı ilk kısmında, deniz

¹¹ *Torpil*, kelime anlamı olarak sözlükte, engellemeler, kundaklamalar, baltalamalar şeklinde belirtilmektedir. Ancak bu deyim, Deniz Silahlı Kuvvetleri'nde, su içerisinde bağlı duran veya kendi ağırlığı ile duran bir silah anlamındadır. *Mayın* örneği olarak da bilinmektedir.

¹² *Torpidolar*, Deniz Silahlı Kuvvetleri'nde, kendi enerjisi ile belli bir menzile kadar ulaşıp orada çarptığı yeni tahrip eden deniz silahlarıdır. Onlara "deniz füzesi" de denebilir.

savaşlarında önemli bir yeri olan torpidolar savaşı konusu ele alınmaktadır ve hafif *kravazör*, 305 mm'lik on topu bulunan *zırhlı gemi (drefnot)*, *denizaltı* gibi yeni donanma gemisi türleri irdelenmektedir. “*Yeni asır ve yeni [gemi] müteahhilleri (üreticileri)*” başlıklı ikinci kısmında ise, Schneider veya güvenliğin sağlanması kapsamında, kumanda şartları, yapım (inşa) ve mal teslimi konuları işlenmektedir. Ayrıca, Ansaldo veya farklı itiraz (tartışma) konusu etrafında eski gemilerin yeniden yapılandırılması, güçlendirilmesi, İstanbul'daki Tersane'de görev alan İtalyanlar ve *kravazörün* bölümü (tefriki, açılımı) incelenmektedir.

Onuncu bölümün “1908-1914'te İstanbul'da İngiliz Amiraller” konulu üçüncü kısmında da, dönemdeki zor şartlara, İngilizlerde donanma yeniliklerine değinilmektedir. İngiliz amiraller, Osmanlı Büyük Amirallığı (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı), Cemal Paşa ve “Osmanlı Donanması”, askeri ve siyasî terfiler ve hareketlilikler (carrière), işde (faaliyette, eserde) İngilizler, İngiliz Donanması'ndaki Türk yetişmenler (yetişçiler = stajyerler de değinilen konular arasında bulunmaktadır. Bunlarla birlikte, devletler arasında silahlanma yarışı ile bu çerçevede savaş gemilerinin edinilmesi, bu gemilere yapılan ödemeler, gerçek kaynaklar ve *Osmanlı Donanma Cemiyeti* de tartışılan konulardandır.

Bölümün “*Osmanlı Donanması'nın Denenmesi*” adlı son kısmında, Osmanlı Devleti'nin çok ağır yaralar aldığı, toprak kayıplarıyla sonuçlanmış Libya Savaşı (1911) ile Balkan savaşları, bu bağlamda 1912'deki birinci dönem Balkan Savaşı ve 1913'teki ikinci dönem Balkan Savaşı belirtilmektedir. Bu kısımda Hamidiye *kravazörünün* işlevlerinden de söz edilmektedir.

Eserin on birinci ve son bölümünün, “1914-1918'deki Alman Nüfuzu”na ayrıldığı görülmektedir (bkz. s. 465-497). Bölümün ilk kısmında Panzac, Almanya ile birleşme (ittifak) meselesini tartışmaktadır. Bu konu etrafında şu hususlara yer vermektedir: 1914 yazı, Almanya'nın gücünü benimsetmesi; bu anlamda ekonomik girişimleri, askeri etkisi, Osmanlı-Alman ittifakının somutlaştırılması.

Bölümün ikinci kısmında ise, Birinci Dünya Savaşı'nın süreci içinde “1914'teki Osmanlı Filosu (Donanması)”nın durumuna değinmektedir. Bu çerçevede Alman yönetiminden, Türkiye'deki Almanlardan, Almanya'daki Türklerden bahsetmektedir. Ayrıca, Osmanlı Filosu (donanması)yla ilgili olarak, gemilerin bileşimi (özellikleri)nden ve simge gemi isimlerinden söz etmektedir. Bunlardan başka, Osmanlı Bahriyesi'ndeki amaçlar (erekler), düşler ve gerçekler konusunu tartışmaktadır. Rus hasımlığı ve Karadeniz konuları bu bağlamda ele aldığı hususlar arasında bulunmaktadır.

Bölümün son kısmına gelince, burada yazar, *Osmanlı Bahriyesi (Donanması)'nin savaşa karşı dayanıklılığını* tartışmaktadır. 1914 Kasım-1915 Aralık arasında, zor bir yıl olduğu vurgusunu yaparak, bu yılın genel bir değerlendirmesini yapmaktadır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaşın özellikle ilk yılları olan 1915'lerde Karadeniz ve Marmara Denizi'ndeki durumu irdelemektedir. 1915 yılının bir dengelemi (bilançosu)ni çıkarmaktadır. Bunların dışında 1916-1917'de donanma faaliyetlerinin azalışını, bu bağlamda Karadeniz ve Mezopotamya'daki durumu incelemektedir. 1918'de gerçek bir yenilgiyle sonuçlanacak bir gün süren (geçici) bir zaferden, Yavuz *kravazörünün* sonundan, göz dikilmiş petrol ve ele geçirilmiş eyaletlerden söz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin bitiş (çöküşü) de bu kısmın tartışılan konuları arasında bulunmaktadır.

Böylece zirveden çöküşüne kadar Osmanlı Bahriyesi'ni tartıştığı 11 bölümün ardından Panzac, eserini, yukarıda da işaret edildiği üzere, arşiv belgelerini ve çeşitli yayınları içeren *kaynaklar* bahsi (bkz. s. 505-521) ve *haritalar* (bkz. s. 522-526), *fotoğraf alıntıları listesi* (crédits photographique) (bkz. s. 527-528) ve *içindekiler* (bkz. s. 529-537) kısmıyla bitirmektedir. Eserde “sözcükler dizini” (index) bulunmamaktadır. Bu, eserin kolay yararlanılabilme yönünden en eksik tarafını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, “*Osmanlı Bahriyesi*” adlı eserinde Daniel Panzac, bir taraftan Osmanlı Devleti denizciliğinden, donanmasından, askeri ve ticari gemilerin özelliklerinden, gemicilerden, tayfalardan, kürekçilerden, askerlerden, donanma silahlarından söz ederken, diğer

tarafından da Osmanlı Devleti'nin deniz kıyılarındaki eyaletlerde gelişen olaylardan, denizlerde komşu olan ülkeler ve devletlerle kurulan siyasi (diplomatik) ilişkiler ve sorunlardan bahsetmektedir. Osmanlı denizciliğinin, ticaretteki yeri ve önemi konusunda da, değerli bilgilere yer vermektedir. Çalışmasında süreç olarak, Osmanlı Devleti'nin en güçlü dönemlerinden, zirveden en zayıf dönemine, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda çöküşüne kadar olan zaman dilimini ele almaktadır. Bu süreçte Osmanlı bahriyesinin nasıl bir seyir izlediği, gelişim ve değişim gösterdiği, çağdaşı olan devletlere göre Osmanlı bahriyesinin, donanmasının, donanma teçhizatının, mühimmatının ve elemanlarının durumu hakkında tespitler yapmaktadır. Söz konusu süreçte, gelişen siyasi, askerî, ekonomik, teknolojik olaylara, eğitim-öğretim faaliyetlerine de temas etmektedir.

Panzac, eserinde, zirveden itibaren Osmanlı Bahriyesi'ndeki oluşumu (teşkilatlanmayı), gelişimi, değişimi, gerilemeyi ve çöküşü, bir bütün şeklinde genel bir bakışla toplu olarak değerlendirmektedir. Bu durum, Sayın Panzac'ın eserinin, en özgün tarafını oluşturmaktadır.

Başvurduğu kaynakların özgünlüğü, Ceneviz, İstanbul, le Creusot, Londra, Paris, Roubaix, Venedik, Vincennes gibi önemli merkezlerde bulunan arşivlerdeki araştırmaları, uzun yıllar boyunca bahriye üzerinde yaptığı çalışmalardan, buna yönelik olarak ürettiği eserlerden edindiği tecrübelerini, tanıttığı eserine yansıtması, ayrıca emeklilik döneminde yaptığı son yayın çalışmalarından biri olması, bu eseri anlamlı ve değerli kılmaktadır.

Bu nedenle, yılların birikimini yansıtan tecrübeli uzmanın, uzun mesai harcıyarak kaleminden çıkarmış olduğu eser, burada tanıtılmanın ötesinde, Türk bilim ve kültür hayatına Fransızcadan dilimize çevrilmek suretiyle de kazandırılmalıdır. Bu sayede, yurt dışında çeşitli merkezlerde yer alan arşiv belgeleri ve batı kaynaklarını inceleme olanağı bulamamış Türk araştırmacıların, bu yoksunluk nedeniyle bazı konularda giderilmesi ihtiyacı hissedilen bilgi eksikliklerinin, Türk bilim dünyasına tanıtılması sağlanabilecektir. Böylece, Türk araştırmacılar tarafından Osmanlı Bahriyesi üzerine yapılmış ve yayınlanmış eserlerde eksik kalan bazı hususlar tespit edilmiş ve bu eksikliklerin tamamlanması yolunda araştırmacıların teşvik edilmesi sağlanmış olacaktır. Panzac'ın bu çalışmasında, aynı zamanda, Osmanlı Bahriyesi konusunda özgün batı kaynakları, yine bir batılı araştırmacı gözüyle ve onun yöntemiyle Türk araştırmacılara ve tarihçilerine sunulmuş bulunmaktadır.

Bu eser, Osmanlılar döneminde Türk deniz gücünün zirveden çöküşüne, yani T. C. Devleti'nin kuruluşuna kadar olan evresini, donanmanın başarılarını, zafiyetlerini, teknolojik düzeyini, harp kabiliyetini, hükümetlerin donanma gücü siyasetlerini, bu siyasetin isabetliliğini veya isabetsizliğini belirlemek bakımından da çarpıcı bir özelliğe sahip bulunmaktadır.

Osmanlı Bahriyesi, Bahriye'de yapılan ıslahat ve yenilik konuları, İ. H. Uzunçarşılı, A. İhsan Gencer ve İdris Bostan gibi Türk araştırmacıları tarafından da çeşitli çalışmalarda değişik boyutlarıyla ve süreçler olarak farklı yıllar esas alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiş ise de, bu çalışmalarda Osmanlı Devleti'nin çöküşüne ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna (1920'ye) kadar hadiselerin getirilmediği ve irdelenmediği görülmektedir. Panzac'ın eseriyile Türk araştırmacılarının eserleri arasındaki en bariz farklılıklardan biri budur. İkinci farklılık ise, Panzac'ın, Osmanlı Bahriyesi'yle ilgili batı arşiv kayıtları ile diğer ana kaynaklar ve araştırma eserlerindeki bilgi ve görüşleri eserine yansıtmasıdır. Ancak Türk arşivlerinin değerlendirilmesi konusundaki eksiklikler de göze çarpmıyor değildir. Bu yönüyle bakıldığında Panzac'ın eseri Türk tarihçilerin eserlerinde eksik olarak görülen Batı ülkeleri arşiv kayıtları ve özgün kaynaklarını değerlendirme boşluğunu telafi etmektedir.

Panzac'ın eserinin bir başka çarpıcı özelliği Osmanlı Bahriyesi'nin, kuruluş dönemi hariç, klasik dönem, ıslahat ve yenileşme dönemi, devletin parçalanması ve çöküşü dönemini bir bütün olarak izleme ve değerlendirme olanağını okuyucuya sunmasıdır.

Eser, Osmanlı Bahriyesi konularının zenginleşmesine katkıda bulunduğu gibi, Bahriye'nin çeşitli özelliklerinin, uluslar arası düzeyde dünyadaki donanmalar arasındaki yerinin belirlenmesi açısından da okuyuculara önemli bilgiler kazandırmaktadır.

PROF. DR. İbrahim GÜLER